

ҮНДЭСНИЙ УХАМСРЫГ СУДЛАХ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙ**М.Мөнхзул**

ХААИС-ЭЗБС-ХААХЭЗТэнхимийн ахлах багш

Түлхүүр үг: Үндэстэн, үндэсний ухамсар, соёл, улс төрийн өөрчлөлт, улс төрийн ухамсар.

Товч агуулга: Өнөө үед олон улс оронд үндэсний ухамсар сэргэж, үндэстнүүд өөрийгөө таньж мэдэж, үндэсний чадамжаа ашиглан нийгмийн дэвшилд хүрэх эрмэлзэл нь өсч, үндэсний шинжээ ашиглах гэсэн үндэсний өөрийн ухамсар сэргэж эхэлж байна. Энэ нь үндэсний ухамсарт хандах шинэ хандлагыг бий болгож, улс үндэстний тусгаар тогтнолыг эрхэмлэсэн шинэ сэтгэлгээг бий болгож байна.

Үндэсний ухамсар ба улс төрийн ухамсрын гол ялгаа нь соёл ухамсрын асуудалтай холбоотой байдаг. Үүнээс үүдэн соёл нь төр үүсэхээс өмнө байсан уу? Эсвэл хожим үүссэн үү? гэсэн асуулт гарна. Үндэсний ухамсар нь тухайн үндэстэнд хамаарах хамаарал, эх хэл, үндэсний соёлоо дээдлэх үзэл, үндэсний үнэт зүйлийг эрхэмлэх эрмэлзэл, үндэсний бахархал, эрх ашгаа ухамсарлах ухамсар байдаг байна. Үндэсний ухамсар нь юуны өмнө үндэсний сэтгэл зүйн дээд түвшин нь болдог. Сэтгэл зүй бол ухамсрын анхдагч системчлэгдээгүй хэлбэр юм. Үндэсний сэтгэл зүй нь үндэстний зан авир, үйлийг тодорхойлж, үндэсний ухамсар нь түүнээс нөөцөө олж авдаг байна. Үндэстний өөрийгөө ухамсарлахын анхдагч хүчин зүйл нь үндэсний мэдрэмж юм. Учир нь үндэсний мэдрэмж иргэн бүрт сууснаар үндэсний ухамсар төлөвшинө. “Хэн нэгэн тодорхой зорилготойгоор мөхөөх гутаах, үгүйсгэх үйлдэл гаргалаа ч түүнийг нь эсэргүүцэх үзэл ард түмний зүрх сэтгэлд хадгалагдан оршиж байх”¹ энэхүү мэдрэмжээс эх оронч ухамсар бий болно. Үндэсний сэтгэл зүй, үндэсний мэдрэмж, эх оронч ухамсар, үндэсний ухамсар зэрэг нь системчлэгдвэл үндэсний үзэл болдог байна. Үндэсний үзэл нь дэлхийд өөрийн эзлэх байр суурийг зохих түвшинд авч үзэхээс гадна төрөө хамгаалан бэхжүүлэх улс төрийн хөтөлбөр юм. Үндэсний эрх ашгаа

¹ Түмэндэмбэрэл, Д. (2015). Үндэсний үзэл, эх оронч үзэл. Улаанбаатар. 30 дахь тал.

дээдлэх энэхүү үндэсний үзлээс өөрийн үндэсний адилсалаа тодорхойлох эх сурвалж бий болно. Үндэсний ухамсрын улс төрийн шинж нь хүмүүсийн өөрийн хувийн чанар, тухайн үндэстэн, угсаатны улс төрийн хамаарлаа ухамсарлах үндэсний адилсалд суурилдаг байна.

Үндэсний ухамсар нь ердийн болон онолын ухамсар гэсэн хоёр түвшинтэй. Үндэсний ердийн ухамсар нь үндэстний ердийн төсөөлөл, хэрэгцээ, хүсэл зориг, сонголтын үр дүн болдог. Энэ нь дотроо 3 бүтэцтэй. 1.Үнэлэмж. Үнэлэмж нь тухайн үндэстний хэрэгцээ сонирхол, үзэл бодол, мэдрэмж, өөрийгөө аль нэг бүлэгт хамааруулж буйг ухамсарлах хэлбэрийг хэлнэ. 2.Уламжлал. Уламжлал нь өмнөх үеийнхний үнэлэмжийг илэрхийлдэг учраас одоо үед үнэт зүйлийн хэмжээнд байр суурь эзэлдэг. 3.Сэтгэл хөдлөлийн хэв шинж. Бага үндэстэнд өөрийн үндэс угсааг хамгаалах зорилготой ондоошил үүсэх сайн талтай боловч үндэсний дээрэнгүй үзэл цэцэглэх анхдагч нөхцөл нь болдог.

Үндэсний “анхдагч” ердийн ухамсар нь хүмүүсийг өөрийгөө тодорхой үндэсний ба угсаатны бүлэгт хамааруулж буйг ухамсарлах хэлбэрээр илэрдэг. Үндэсний мэдрэмж, санаа бодол, сэтгэлгээний хэм хэмжээ ба үнэлэмж нь ердийн түвшинд илэрдэг. “Уламжлал нь тогтвортой, өвөрмөц байдаг учраас хойч үеийнхээ ухамсрыг зохицуулах ба тогтворжуулах үүрэгтэй байдаг”². Аливаа үндэстний хувьд уламжлалаа хадгалах нь өөр соёлын нөлөөнд орохоос хамгаалдаг ба уламжлалаар дамжуулан тухайн үндэстэн өөрийн соёлын онцлогоо авч үлддэг байна. Мөн үндэстний эв санааг нэгтгэх, үндэсний ухамсрыг сэргээх чухал нөхцөл нь болдог байна.

Үндэсний ухамсрын нэр хүндийг унагахад хүргэдэг зүйлүүд бол үндэстний учир утгагүй хийрхэл, туйлшрал, хүчирхийлэл, түрэмгийлэл, зөрчилдөөн юм. Үүнээс үзвэл үзвэл угсаатны соёл болон улс-улс төрийн хил заагийн нийлэх асуудлыг бүрэн хэрэгжүүлэх боломжгүй болох нь харагдаж байна. Энэ бүхнийг хэрэгжүүлэх гэсэн оролдлогын улмаас үүссэн зөрчил нь эцэс төгсгөлгүй дарангуйлал, үл ойлголцол бий болгодог байна.

Үндэсний ухамсрын илрэх үйл явц нь хоорондоо холбоотой боловч нөгөөтэйгүүр эсрэг тэсрэг байдлаар илэрдэг. Нэг талаас нэг үндэстэнд харъяалагдаж буй угсаатнуудыг нэгтгэн ойртуулах зорилтыг гүйцэтгэдэг бол нөгөө талаас тэднийг бие биенээс нь тусгаарлах буюу эсрэгцэн үзэх байдлыг бий болгодог байна. Учир нь үндэсний ердийн ухамсар нь тэдний зан байдалтай холбоотойгоор үзэн ядалт, хут хуучинсаг үзэл, арьс өнгөний үзэл зэргээр илэрдэг.

² Поздняков.Э.А. (1994). Нация, национализм, национальные интересы. Москва. Стр 32

Үндэсний ердийн ухамсрын онцлог шинж бол сэтгэл хөдлөл хөөрлийн шинжтэй хэв маягтай байдаг. Үүний нэг илрэл нь үндэстний дээрэнгүй үзэл юм. Энэ үзэл нь өөрийн үндэстнээ бусдаас дээгүүр дэвшилттэй гэж дэвэргэн үзсэний үндсэн дээр бий болдог байна. Энэ нь том үндэстнүүдийн хувьд бусдаас өөрийгөө илүү, давамгай, соёлын өндөр түвшинд байдаг гэх бардамнал бий болж, улмаар бага буурай улс үндэстнүүдийг өөрийн соёлд татагдан орж албаар захирагдаж байх ёстой гэсэн үзлийг бий болгодог. Үндэсний ердийн ухамсрын янз бүрийн хэлбэр бол нийгмийн сэтгэл зүйд байгаа янз бүрийн ухамсрын хэлбэрүүд юм. “Эрч хүчтэй татар”, “төлөв даруу белорусь”, “бардам зантай черкес”, зоримог өөртөө итгэлтэй осетин”³ гэх мэтийн үзэл одоо болтол байсаар байна гэж дүгнэсэн нь үүнтэй холбоотой. Энэ үзэгдлүүд нь хамгийн энгийн түвшинд эхэлж яваандаа төр улсын хэмжээнд очдог байна.

Үндэсний онолын ухамсрыг судлаачид үндэсний үзэлтэй холбон авч үзэж, “өнгөрсөн түүх, өнөөдрийн байдал, үндэсний хөгжлийн зорилгын нийлбэр, түүнд хүрэх хөтөлбөрийн эерэг үнэлэмж”⁴ хэмээжээ. Энэ нь онолын түвшинд үндэсний ухамсар нь тодорхой нийгэм, улс төрийн байр сууринаас хэрэгждэг ба улс төрийн хувьд тодорхой чиг баримжаатай олон түмний үндэсний ердийн ухамсрын нийлц болдог гэсэн үг болж байна.

Бие хүн бүр заавал дагаж мөрддөг хэм хэмжээ, итгэл үнэмшил, үнэлэмж ба үйл байдлын загвартай байдаг. Энэ байдлаас өөрийн үндэстэн нь сонгомол давуу гэсэн үзэл бий болох боломжтой болж энэ нь үндэсний ухамсар дээд түвшинд хүрэх магадлалтай болно гэсэн үг. Үндэсний онолын ухамсрыг төлөвшүүлэх явдал нь үндэсний сонирхол, эрх ашиг, түүнчлэн улс төрийн бодит амьдралд оршиж байгаа зөрчлүүдийг шийдвэрлэхэд тус дөхөм болно.

Үндэсний ухамсар нь биологийн категори биш, удамшлаас хамаарахгүйгээр нийгэм-эдийн засаг, соёл, улс төрийн хүчин зүйлийн нөлөөгөөр бий болдог байна. Өөрөөр хэлбэл, “үндэстнийг тодорхойлдог эдийн засаг, нийгмийн, оюуны, соёлын бүрдлүүд нь үндэсний ухамсрын агуулга болдог”⁵ байна. Үндэсний ухамсар бол хүний оюун санааны ертөнц, ухамсрын төрлийн нэг чухал шинжийнхээ хувьд тодорхой улс төрийн орчинд төлөвшдөг байна. Учир нь

³ Волков.Г.Н. (1974). Этнопедагогика. Чебоксары. Стр 3.

⁴ Анатольевна.О.К. (2007). Человеческое измерение глобализирующего мира: нравственный аспект. Москва. Стр 23

⁵ Японская национальная психология. (1981). Москва. Стр 28

хүний “үндэсний хамаарал гэдэг нь хүн өөрийгөө ямар үндэстний хүн гэж бодож байгаагаар тодорхойлогдоно”⁶ гэж үзжээ.

Үүнээс үзвэл үндэсний ухамсар төлөвшихөд хамгийн чухал объектив хүчин зүйл дотор нийгэм-улс төрийн хүчин зүйл гэдэг нь харагдаж байна. Тухайлбал, “хүн төрөхдөө тухайн үндэстний төлөөлөгч болж төрөхгүй, харин бие хүн болж өсөн төлөвшсөн нийгэм-улс төрийн тодорхой орчин нь хүнийг тухайн үндэстний хүн болгодог байна”⁷. Энэ хандлага нь үндэсний ухамсар бодгалийн хэлбэрээр байдаг, түүнийг бүрдүүлэгч нь улс төр, нийгмийн тодорхой орчинд байгаа аль нэгэн угсаатны бие хүн байдаг байна.

Үндэсний ухамсар нь ерөнхий боловсролын систем, ахуй амьдралын болон эдийн засаг, соёлын хэвшил, үзэл санааны үнэт зүйлс гэх мэтийн зүйлтэй харилцан нөхцөлдсөн холбоотой байдаг. Иймээс улс төрийн аливаа үйл явдалууд үндэсний ухамсарт ихээхэн нөлөөлдөг байна. Аливаа үндэстний түүхэн хөгжил, нийгмийн дэвшлийн дагуу үндэсний ухамсар төлөвшдөг. Тодруулбал үндэсний ухамсар нь үргэлж хувьсан өөрчлөгдөж байдаг байна. Түүнд янз бүрийн хүчин зүйл нөлөөлж, агуулга, улс төрийн үүрэг нь өөрчлөгдөж улмаар үндэсний ухамсар ч өөрчлөгдөнө. Гийм учраас үндэсний бол хүний нийгмийн ахуйн амьдрал, нийгмийн, соёлын тусгал болдог улс төрийн ухамсрын өвөрмөц тал нь болдог.

Үндэсний ухамсар бол үндэстний нэг шинж нь юм. 1960-аад оноос философич, угсаатан судлаачдын хооронд энэ асуудлаар маргаан өрнөж, үүний үр дүнд “үндэсний ухамсар”, “угсаатны ухамсар” гэсэн асуудал нь угсаатан судлал болон философийн онолын судалгааны бүтээлүүдэд гарах болсон. Тэдгээрт үндэсний ухамсрыг үндэстний нэг чухал шинж гэж үзэх болсон байна. 1988 онд Л.М.Дробужева “үндэсний ухамсар нь хүнийг аль үндэстний хүн болохыг тодорхойлж өгдөг нарийн бүтэцтэй үзэгдэл мөн бөгөөд түүний бүтцэд үндэсний хэв маяг, газар нутаг, соёл, хэл, түүх орно”⁸ хэмээн үзжээ. Энэ нь үндэсний ухамсарт танин мэдэхүйгээс гадна сэтгэл хөдлөлийн зүйлс, өөрийн үндэсний соёл, түүхийн үнэт зүйлтэй харилцах харилцаа орохоос гадна сонирхол багтдаг гэсэн үг юм.

Дүгнэлт

Үндэсний ухамсар тун зөрчилтэй сэдэв учраас түүнийг судлах онолын судалгаа нь ч нарийн төвөгтэй зүйл юм. Үндэсний ухамсар бол хүн эргэн

⁶ Японская национальная психология. (1981). Москва. Стр 28

⁷ Обновление: межнациональные отношения и перестройка. (1989). Ленинград. Стр 62

⁸ Маркс,К,Э (1980). Сочинения. Москва. Стр 29

тойрныхоо ертөнцтэй харилцах харилцааны зүгээр нэг үр дүн биш, харин бодит байдлаар шалтгаалцсан, харилцан нөлөөлцсөн байдаг. Аливаа үндэстний нийгмийн хүрэн дэх бодит байдлын өөрчлөлт иргэний үндэсний ухамсарт нөлөөлж байдаг. Үндэсний ухамсар нь үндэстэн өөрийн гарал үүсэл, угсаа гарал, түүх, соёл, хөгжил дэвшил, доройтолт ба сэргэн мандалт зэргийг үнэн зөвөөр нь мэдэхийн зэрэгцээ түүний шалтгаан, учир холбогдлыг ухаарна гэсэн үг. Үүнээс үзэхэд үндэстэн өөрийгөө таньж мэдэх нь чухал үйл явц юм. Энэ ухаарах нь цаашдын чиг хандлагыг зөв тодорхойлоход тусална.

Abstract: Nowadays in many countries, national identity is awakening, awareness of its nation, aspiration for social progress through its national potential, as well as national self-awareness using national qualities, is being restored. This creates a new attitude to national consciousness and a new sense of national independence.

Conclusion

Since the theme of national consciousness is very contradictory, its theoretical investigation presents a certain complexity. National consciousness is not simply the result of a person's communication with the world around him, but an objectively dependent and mutually conditioned phenomenon. Changes in reality that occur in the social sphere of any nation have their influence on the national civic consciousness. National consciousness means that the nation, in addition to true knowledge of its origins, race, history, culture, development, progress, decline and rebirth, realizes and understands the causes and their significance. Hence it is very important for the nation to know oneself. This helps to determine the future trends correctly.

Ашигласан ном, материал:

- Түмэндэмбэрэл.Д. (2015). Үндэсний үзэл, эх оронч үзэл. Улаанбаатар.
- Анатольевна.О.К. (2007). Человеческое измерение глобализирующего мира: нравственный аспект. Москва.
- Волков.Г.Н. (1974). Этнопедагогика. Чебоксары.
- Маркс.К,Э (1980). Сочинения. Москва.
- Обновление: межнациональные отношения и перестройка. (1989). Ленинград.
- Поздняков.Э.А. (1994). Нация, национализм, национальные интересы. Москва.
- Японская национальная психология. (1981). Москва